

nyelv kb. kétezzer év alatt alakult át a mai újlatin nyelvekké. Az egyes szavak, ha épen nem haltak ki egy-egy terület nyelvi változából, legtöbnyire nem maradtak változatlan hangalakban, hanem egyes elemek, hangjaik megváltoztak, ma azon hangoknak esetleg egynél több képviselőjük is lehet attól függően, hol foglaltak helyet egy szóban, milyen más hangok környezetében voltak. Ebből a nyelvcsoporthoz két latin hangkapcsolat, a *ct (= kt)* és a *pt* mai képviselőivel mutatom meg a szabályszertű hangmegfelelések mibenlétét.²

latin >	olasz	spanyol	portugál	francia	román
<i>ct (= kt)</i>	<i>tt</i>	<i>ch (= cs)</i>	<i>tt</i>	<i>tt > !∅</i>	<i>pt</i>
<i>pt</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>pt</i>

Példái:

klasszikus latin >	kései latin >	olasz	spanyol	portugál	francia	román	jelentés
<i>lectus</i>	<i>lecto</i>	<i>letto</i>	<i>lecho</i>	<i>leto</i>	<i>li</i>	—	'ágy'
<i>factum</i>	<i>facto</i>	<i>fatto</i>	<i>hecho</i>	<i>fetto</i>	<i>fai</i>	<i>fapt</i>	'tett; tény'
<i>tectum</i>	<i>recto</i>	<i>retto</i>	<i>techo</i>	<i>teito</i>	<i>toi</i>	—	'tető'
<i>lac, lactis</i>	<i>lacte</i>	<i>latte</i>	<i>leche</i>	<i>leite</i>	<i>lait</i>	<i>lapte</i>	'tej'
<i>nox, noctis</i>	<i>nocte</i>	<i>notte</i>	<i>noche</i>	<i>noite</i>	<i>nuit</i>	<i>noapte</i>	'éj'
<i>octo</i>	<i>octo</i>	<i>otto</i>	<i>ochó</i>	<i>oito</i>	<i>huit</i>	<i>opt</i>	'nyolc'
<i>septem</i>	<i>septem</i>	<i>sette</i>	<i>siete</i>	<i>sete</i>	ótr. <i>set</i>	<i>sapte</i>	'hét'

1.2. A germán nyelvek anyagából két olyan hangváltozást ismerhetünk meg a zöngétlen zárhangok (*p, t, k*) példáján, amelyek más-más korban mentek végbe, egyrészről nem is a teljes germán területen, hanem csak a felmértben. Az ósgermán felbomlása után bekövetkezett külön nyelvi változásokra (pl. **p* > *n*, holland, svéd *d*, angol *th* [= *ð* és *þ*], gör *φ*) nem térek ki. Az első (vagy germán) hangelölődés (németül: die erste [germanische] Lautverschiebung):

² Csillaggal (*) a ténylegesen nem adatolt, rekonstruált formákat jelölök meg a nyelvekben. Arra itt nincs lehetőség, hogy az egyes speciális jelek és a mellékjelölés betűk hangértékét ismertessék, de az érdeklődők a Függelékben könnyen utánanézhethetnek ezeknek.

indoeurópai *p > germán *f

görög	latin	germán					jelentés
		német	holland	angol	svéd	gót	
<i>patēr</i>	<i>pater</i>	<i>Vater</i>	<i>vader</i>	<i>father</i>	<i>fader</i>	<i>fadar</i>	'apa'
<i>pélla</i>	<i>pellis</i>	<i>Fell</i>	<i>vel</i>	<i>fell</i>	<i>fjäll</i>	<i>fill</i>	'bőr'
	<i>piscis</i>	<i>Fisch</i>	<i>vis</i>	<i>fish</i>	<i>fisk</i>	<i>fisks</i>	'hal'

indoeurópai *t > germán *þ

görög	latin	germán					jelentés
		német	holland	angol	svéd	gót	
<i>treīs, tría</i>	<i>tres</i>	<i>drei</i>	<i>drie</i>	<i>three</i>	<i>tre</i>	<i>þreis</i>	'három'
<i>tú</i>	<i>tu</i>	<i>du</i>	<i>du</i> (elavult)	<i>thou</i> (nyelvjárási, elavult)	<i>du</i>	<i>þu</i>	'te'

indoeurópai *k > germán *χ

görög	latin	germán					jelentés
		német	holland	angol	svéd	gót	
<i>kyōn</i>	<i>canis</i>	<i>Hund</i>	<i>hond</i>	<i>hound</i>	<i>hund</i>	<i>hunds</i>	'kutya'
	<i>centum</i>	<i>hundert</i>	<i>honderd</i>	<i>hundred</i>	<i>hundra</i>	<i>hund</i>	'száz'
	<i>rēctus</i>	<i>recht</i>	<i>recht</i>	<i>right</i>	<i>rätt</i>	<i>raih̄ts</i>	'egyenes'

A német *springen*, holland *springen*, angol *spring*, svéd *springa* 'ugrik' szócsalád azt illusztrálja, hogy egy hangváltozás nem feltétlenül megy végbe minden hangtani környezetben, miként itt az *s-t* követő *p* nem vált *f*-fé.

A különféle rokon nyelvek egy szócsaládba tartozó szavai nem mindig az eredeti jelentésben élnek tovább. Erre példaként szolgálhatnak a fenti, 'bőr' jelentésű szavak: a görög *pélla* tudtommal csak összetételben van adatolva: *ērysi-pelas* 'börgyuladás'. Éppen ezért az egyes szócsaládoknál csak tájékoztató jelleggel közlök jelentést.

A második (vagy felnémet) hangeltolódás (németül: die zweite [hochdeutsche] Lautverschiebung):

pf (szókezdő és mássalhangzó utáni helyzetben)

germán *p

ff (magánhangzó utáni helyzetben)

német	holland	angol	svéd
<i>Pflug</i> 'eke'	<i>ploeg</i>	<i>plough</i>	<i>plog</i>
<i>stampfen</i> 'döngöl; topog'	<i>stampen</i>	<i>stamp</i>	<i>stampa</i>
<i>offen</i> 'nyitott'	<i>open</i>	<i>open</i>	<i>öppen</i>
<i>Schiff</i> 'hajó'	<i>schip</i>	<i>ship</i>	<i>skepp</i>

c (szókezdő és mássalhangzó utáni helyzetben)

germán *t

német	holland	angol	svéd
Zunge 'nyelv'	tong	tongue	tunga
setzen 'ültet, helyez'	zetten	set	sätta
Herz 'szív'	hart	heart	hjärta
schwarz 'fekete'	zwart	swart	svart
essen 'eszik'	eten	eat	äta
Fuß 'láb'	voet	foot	foi

s (mághangzó utáni helyzetben)

k (szókezdő és mássalhangzó utáni helyzetben)

germán *k

német	holland	angol	svéd
Korn 'gabona(szem)'	koren	corn	korn
stark 'erős'	sterk	stark	stark
suchen 'keres'	zoeken	seek	söka
Buch 'könyv'	boek	book	bok

χ (mághangzó utáni helyzetben; a német helyesírás szerint: ch)

1.3. Természetesen a szláv nyelvek is mutatnak olyan hangtani változásokat, amelyek már közös előzményükben, az ószlávban elkezdődtek, de vannak csak egyes csoportjaikra jellemzők is.

A mássalhangzók közti ószláv *or, *ol, *er, *el hangkapcsolat eltérő módon változott az egyes csoportokban. Ezt a következő szavak szemléltetik:

ószláv >	keleti szláv	horvát-szerb	lengyel	cseh
*zordü	gōrod 'város'	grād	gród	hrad
*bergü	bēreg 'part'	brēg, brīeg	brzeg	bréh
*zolto	zolto 'arany'	zlato	zloto	zlato
*mleko	mološko 'tej'	mleko	mleko, mljēko	mleko

A szlavisztika három ún. palatalizációt (jésülést) tart számon, olyan mássalhangzó-változást (a veláris mássalhangzók változását), amelyet a mássalhangzó köztől palatalis (a szájtüregben elől képzett) mághangzó vagy a /j/ váltott ki; ezeket a mássalhangzó-változást végbement változásokat is csak igen nagy vonalakban szemléltetem.